

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ЦІННІСНО-ЦІЛЬОВИХ ПРІОРИТЕТІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості підготовки майбутніх учителів до толерантної взаємодії суб'єктів освітнього процесу як умови гармонійного функціонування полікультурного соціуму. Визначається, що внутрішнім продуктом цієї підготовки є етнічна толерантність як цілісна багатокomпонентна освіта.

У сучасному поліетнічному та полікультурному українському суспільстві актуалізується проблема розвитку нового типу соціальних відносин, що будуються на принципах діалогу й толерантності та проявляються в міжнаціональному спілкуванні. Розв'язання цього завдання потребує активного залучення потенціалу освітньої системи. Система освіти є унікальною можливістю спланованого впливу на процес формування життєвих орієнтирів молоді та відповідно на майбутнє тих народів, до яких ця молодь належить.

Значення ролі освіти в гуманізації громадського життя визначається такими характеристиками: 1) освіта залишилася провідним елементом суспільної гуманістичної практики; 2) освіта несе в собі потенціал розвитку – результат не стільки зовнішнього впливу, скільки внутрішнього розвитку; 3) будучи включеною в різні системи і відносини, освіта є полікультурним простором, "місцем зустрічі" різних етносів.

Особлива роль у системі освіти належить учителю як носію культурних надбань та традицій. Саме тому великого значення набуває підготовка майбутніх педагогів до міжкультурної взаємодії.

Щоб уникнути етнічної напруженості у полікультурному середовищі, варто навчати студентів культурі міжнаціонального спілкування й виховувати толерантність, відкритість до сприйняття чужих культур і повагу до інших світоглядних моделей.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати особливості підготовки майбутніх учителів до толерантної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурного соціуму.

Останнім часом все частіше використовується поняття толерантність – у політиці, культурі, освіті, навіть у побуті. Проблема соціальної толерантності (від лат. *tolerantia* – терпіння) може розглядатися в різних аспектах: расовому, національному, релігійному, ідеологічному, політичному, правовому, морально-етичному, в аспекті толерантності між статтями і між поколіннями, які змінюються і под.

Серед дослідників немає однозначного визначення поняття "толерантності". В.С. Біблер обґрунтовує толерантність через культурологічний гуманізм [1] А.А. Погодіна визначає толерантність як активну моральну позицію та психологічну готовність до терпіння в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури, нації, релігії, соціального середовища. Ю.В. Арутюнян, Л.М. Дробіжева розглядають толерантність як сприйняття інших такими, якими вони є, і готовність взаємодіяти з ними.

Науковцями (О.А. Грива, Л.М. Карамушка, Ю.О. Костюшко, В.А. Семиченко, І.О. Трухін, І.М. Цимбалюк) виділяється поняття толерантності і як принципу культури педагогічного спілкування. Толерантність є основою взаємної довіри і розуміння. Вона допомагає налагоджувати взаємини педагогів з учнями та їх батьками Т.М. Білоус визначає толерантність через характеристику взаємин з "Іншим" як комплексну особистісну якість, що підлягає цілеспрямованому вихованню в навчально-виховному процесі й самовихованні та поєднує в собі: 1) високий рівень знань, умінь і навичок шанобливого ставлення до "Іншого" в ході міжособистісної взаємодії; 2) володіння моральними принципами та прийомами спілкування; 3) здатність до цілісного сприйняття "Іншого"; 4) емоційно-вольову готовність до комплексного діалогу з "Іншим"; 5) здатність до компромісу тощо [2: 6].

Гармонійне функціонування полікультурного соціуму можливе за умови підготовки майбутніх учителів до толерантної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Останнє являє собою комплексне психолого-педагогічне явище на трьох рівнях (макро, мезо і мікро), що передбачає, з одного боку, наявність системи його організації та моделі реалізації, а з іншого – виявлення і врахування конкретних соціокультурних і регіональних умов полікультурності, дотримання яких дозволить сформувати толерантність особистості. Такий підхід розглядається як соціальна норма, що визначає стійкість щодо конфліктів у поліетнічному міжкультурному контексті.

Міжкультурна складова покликана допомогти майбутньому педагогу побачити спільне та відмінне між культурами, осмислити власну культуру очима інших народів, сформувати індивідуальну картину світу.

У світлі концепції освіти для майбутнього вимоги до навчального курсу з будь-якої дисципліни сфокусувалися на гуманітаризації, індивідуалізації та глобальній картині світу (В. Книп, В.С. Біблер, Л.В. Занков, В.В. Давидов). Міжкультурна складова є способом удосконалення професійної підготовки, однієї із стратегічних ліній сучасної системи освіти взагалі й Кримського регіону зокрема, способом виявлення комплексних взаємозв'язків, взаємозалежностей між різними культурами та людьми, що їх представляють.

Її використання приводить до організації освітнього процесу в дусі діалогу культур, гуманізації цілей і змісту навчання з позицій толерантного сприйняття спілкування та діяльності представників різних національностей. Таким чином, основним призначенням міжкультурної складової є підготовка майбутніх фахівців до міжкультурного спілкування і формування в них міжкультурної компетентності.

Процес спілкування в рамках цієї складової базується на власному культурному досвіді студентів, на вже наявних у них знаннях іншомовної культури і разом з цим на розвитку їхніх морально-особистісних основ.

Міжкультурна складова дає можливість студентам порівняти елементи різних культур із традиціями, звичаями та іншими проявами своєї власної культури, що, у свою чергу, дозволяє сформувати в них толерантність, якість, яка так необхідна для життя в новому тисячолітті.

Значна частина науковців розглядають проблему полікультурності у площині виховного процесу в сучасній системі освіти. Так, В.О. Компанієць визначає полікультурне виховання як структурний компонент навчально-виховного процесу в полікультурному просторі, що спрямоване на створення атмосфери толерантності на регіональному та загальносуспільному рівні. На думку дослідника, полікультурне виховання – це процес формування в учнів навичок поведінки щодо представників інших національних, релігійних та етнічних груп, розширення їх культурних горизонтів шляхом надання інформації про особливості культури та менталітету представників цих груп. Аналізуючи поняття полікультурної освіти й виховання, І.Ф. Лощенко підтримує точку зору професорів Каліфорнійського державного університету К. Гранта та К. Слітера щодо існування п'яти поглядів на полікультурність: 1) прирівнення студентів, що належать до різних культурних груп до студентів з альтернативним розвитком на принципах індивідуальності й поваги; 2) міжособистісні стосунки, що передбачають співробітництво й терплячість; 3) навчання різних (за етнічною належністю) студентів разом в одній групі; 4) мультикультурна освіта; 5) мультикультурне навчання або соціальна перебудова (справедливість і рівність для всіх і в усьому) [3: 76]. Міжетнічна толерантність виявляється у вчинках, але формується у сфері свідомості й тісно пов'язана з національною (етнічною) ідентичністю (усвідомленням своєї належності до етнічної спільноти).

У контексті гуманістичної теорії А. Маслоу люди мають уроджену ієрархію вищих цінностей та потреб і відповідне прагнення до їх здійснення. Основним джерелом людської активності він вважав неперервне прагнення людини до самоактуалізації, самовираження, що неможливе і нездійсненне без суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Процес самоактуалізації особистості, яка розвивається, зумовлює, з одного боку, формування особистісно-значущих цінностей, комунікативних установок, моделей поведінки, а з іншого – набуття, інтеріоризацію загальнолюдських цінностей.

Самостійний розвиток особистості, на думку А. Маслоу, допускає відносну незалежність від зовнішнього оточення. Таким чином, особистісне становлення дозволяє самовизначитися і належати до будь-якої культурної або цивілізованої спільноти.

О.А. Грива розглядає соціально-педагогічну модель формування толерантності в дітей та молоді в полікультурному суспільстві, користуючись результатами досліджень, проведених на базі Кримського республіканського центру соціальних служб для молоді. Учений відзначає вплив мікрофакторів у різних культурних середовищах як неоднозначний, зокрема особливо сильний у кримськотатарській, вірменській і грецькій етнічних групах [4].

У сучасній психології (М. Мідт, Г. Теджфел, А. Грачова, Д. Драгунський, Л. Дробижева, З. Сикевич, Р. Хайруллін) ідея формування ідентичності розглядається як результат процесу соціалізації міжетнічних взаємодій, відзначається "криза ідентичності" в суспільстві, зокрема відсутність національної (етнічної) ідентичності в багатьох українських школярів.

За цих умов важливим є формування людини, яка знає свою культуру і відчуває гордість за належність до неї, що визначається високим етнокультурним статусом. Незнання своєї культури викликає почуття неповноцінності, незручності за належність до своєї культури, етносу, відмова ідентифікуватися з ним. Як правило, це супроводжується глибокою повагою людини до інших культур, які вона усвідомлює як більш "високі".

Слід враховувати роль педагога. "Саме вчитель є для дитини взірцем втілення культурних надбань суспільства, носієм загальнолюдських ідеалів" [5: 17]. Формування національної ідентичності та готовності майбутніх педагогів до полікультурного діалогу – дві взаємозалежні складові сучасної освітньої програми. Комплексне розв'язання питань міжкультурної комунікації, залучення особистості до національної культури допускає їх цілісний розгляд у взаємодії релігійної, наукової, художньої картин світу.

Освоєння рідної культури більше сприяє підвищенню етнічного статусу, а залучення до культури інших народів – цілісності громадянської самоідентифікації майбутніх фахівців, що є важливою умовою формування культури міжнаціонального спілкування.

Цілісний образ світу й образ себе в цьому світі формується в людини на основі духовної матриці рідної мови й за допомогою засвоєння культурної різноманітності мов мистецтва інших народів.

Відкриваючи двері у світ іншої культури, мистецтво вчить розумінню і прийняттю іншої людини, сприяє становленню толерантної свідомості, гуманістичної спрямованості особистості.

Ставлення учнів до культурних цінностей інших народів відображає їх ставлення і до культури свого народу, а зрештою – до самих себе. Д.С. Лихачов вважає, якщо в людині домінує загальна налаштованість на сприйняття чужих культур, то це неминуче призводить її до глибокого усвідомлення цінності своєї власної культури.

Окреслена точка зору знаходить пряме відображення в концепції формування полікультурної особистості, основними рисами якої є: динамічність, мінливість, відкритість, здатність до діалогу з будь-яким новим породженням реальності, психокультурна адаптивність, дипломатичність, неупередженість, толерантність до культурних розбіжностей, готовність дізнаватися більше про іншу культуру та її носіїв.

Конституція України гарантує кожному громадянину свободу совісті (ст. 28, ст. 29). Однак забезпечити дійсну свободу вибору можуть лише знання. Мабуть, саме відсутність таких знань породжує нетерплячість до

представників інших народів та віросповідань, сіє забобони, стереотипи, пояснює бурхливий розквіт різноманітних сект і "шкіл" на території нашої країни.

Таким чином, представлений вище матеріал свідчить про доцільність залучення молоді до загальнолюдських цінностей, необхідності посилення в них національного компоненту, під яким ми розуміємо формування уявлень про світову культуру як "полілогу" національних культур.

Вивчаючи особливості організації педагогічної підготовки студентів, доцільно розглянути сутність продуктивності педагогічної діяльності та пов'язаних із нею складових. І.П. Підласий, розкриваючи "закономірності" процесу навчання, виділяє багато реальних взаємозв'язків дій учителя й учнів та продуктивності навчальної діяльності (вплив інтересу, мотивації, працездатності, результату) [6: 219].

При цьому І.П. Підласий характеризує продуктивність зміною (збільшенням) рівня навченості. Аналіз літератури з цієї проблеми свідчить, що, наприклад, такі автори, як М. Потмесил, О.Н. Тубельський, М.Н. Халаджан, А.В. Хутірський та інші, розглядають продуктивність на особистісному рівні. Зокрема, А.В. Хутірський широко використовує поняття "продукти освітньої діяльності", визначаючи в його змісті три основні показники: внутрішня потреба учня в самореалізації; створення власного (нового для учня) освітнього продукту з обов'язковим творчим змістом; наявність ситуації труднощів або проблеми, подолання яких зумовлює розвиток учня.

До цих положень додамо суттєву думку, пов'язану з продуктивним підходом до підготовки студентів до полікультурної міжособистісної взаємодії. Внутрішнім продуктом досліджуваної підготовки повинна стати етнічна толерантність, що являє собою цілісну багатокомпонентну освіту, до структури якої входять взаємодоповнюючі, взаємозалежні та взаємозумовлені складові: позитивна етнічна ідентичність, позитивні етнічні стереотипи (автостереотипи, гетеростереотипи), а також суб'єктивні уявлення студентів про соціальну та психологічну дистанцію стосовно представників своєї й інших етнічних груп. Усі складові етнічної толерантності виконують важливу функцію адекватного соціального пізнання мілітичного світу і створюють сприятливі передумови для регуляції міжетнічних відносин людей у поліетнічному регіоні.

Розглянуті вище особливості підготовки майбутніх педагогів до полікультурної міжособистісної взаємодії дають можливість суб'єктам через традиції, цінності, полікультурні зразки, професійну й загальну культуру, культуру спілкування (культурологічна) одержати унікальні продукти, що носять суб'єктивно-творчий характер і відображають особистісні досягнення кожного суб'єкта у взаємодії, відповідно до його інтересів й освітніх цілей, сформувати здатність знаходити раціональні професійні рішення шляхом поєднання знань і досвіду у взаємодії з людьми інших культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Библер В.С. От нравоведения к логике культуры. Два философских введения в XXI век. – М.: Политизад, 1991. – 413 с.
2. Білоус Т.М. Виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – К., 2004. – 18 с.
3. Лощенкова І.Ф. Розвиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці // Педагогіка і психологія. – К., 2002. – С. 68-76.
4. Грива О.А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полі культурному середовищі // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 46-52.
5. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
6. Підласий І.П. Продуктивная педагогика. – М.: Академія, 2003. – 277 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.09.2007 р.

Якса Н.В. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов педагогического образования: поликультурный аспект.

В статье рассмотрены особенности подготовки будущих учителей к толерантному взаимодействию субъектов образовательного процесса как условию гармоничного функционирования поликультурного социума. Выявлено, что внутренним продуктом этой подготовки является этническая толерантность как целостное многокомпонентное образование.

Yaksa N.V. Tolerance in the System of Value and Special Purpose Priorities of Pedagogical Education: Multicultural Aspect.

The article examines the peculiarities of future teachers preparation to tolerant co-operation of educational process subjects as multicultural society harmonious functioning condition. It is defined that the inner product of this preparation is ethnic tolerance as the complete multicomponent education